

PAUL THEROUX

Vračanja k Chatwinu

Bruceov pogreb

Kadar koli pomislim na Brucea Chatwina, ki je bil moj prijatelj, se spomnim neke noči, ko sem ga ob večerji v Kraljevi geografski družbi slišal vzneseno pripovedovati o raznih visokih vrhovih, ki da jih je osvojil. To se mi je zdelo nadvse nenavadno, saj sem vedel, da ni bil nikoli kaj prida plezalec.

Sedel sem nekoliko vstran, vendar sem ga razločno slišal, kajti Bruce je imel predirljiv glas, ki je vedno preglasil vse druge v prostoru in je spominjal na ptičji vrišč. Te noči je govoril na svoj običajni način, zelo hitro in neumorno; jecljal je in zastajal in se smejal, dokler ni pritegnil dovolj pozornosti, da je lahko pričel svojo dolgo govoranco. Bruce ne bi bil Bruce, če bi se zadovoljil z vrhovi, ki da jih je osvojil. Načrtoval je tudi nadaljnje naskoke in ekspedicije – same izrazito individualne podvige, nič kisika, brez površnosti, minimalna oprema, nobenih zamud, hitenje naravnost proti vrhu –, in ker je bilo videti, da je poslušalce s svojo pripovedjo povsem očaral (mrmrali so »Seveda« in »Izredno« in »Čisto res«), sem si skrivaj ogledal njihove obraze. Na Bruceovi desni je sedel Chris Bonington, ki je osvojil Nanga Parbat in mnoge druge dvajsetisočake, na levi pa lord Hunt, vodja prve uspešne ekspedicije na Mount Everest.

»Čvek, čvek, Chatwin,« mi je nekoč dejal najin skupni prijatelj. Smehljaj se je, a bilo je očitno, da ga še vedno boli glava. Bruce je bil pred tem teden dni njegov gost. »Preprosto nikoli ne neha.«

To govorjenje je bilo Bruceova najopaznejša značilnost, četudi si je bilo podobo o njem mogoče ustvariti tudi na podlagi številnih drugih lastnosti. Bil je čeden, imel je prodoren pogled, bil je nagel – same nervozne kretnje so ga bile –, njegov hod je bil hiter, njegova mnenja pa zelo nepopustljiva, pogosto se je presenetljivo ostro norčeval iz Angležev. Nič čudnega, da Bruce toliko govori, so menili ljudje. To je zato, ker je tako pogosto sam. Pa ni bil: njegov uradni biograf Nicholas Shakespeare je leta 1999 dokazal, da je bil Bruce le redkokdaj sam in da je tako rekoč vedno potoval v družbi kakšnega prijatelja. Ker pa je bil nagnjen k nenadnim izginotjem, so vsi domnevali, da je bil veliko sam. Kakor koli že, po mojem mnenju je govoril sam s seboj; verjetno je nenehno brbljal, ponavljal svoje zgodbe ter se na glas uril v smešnih naglasih in posnemanju: veliko pisateljev in popotnikov ima to navado. Škoda, da ga

nisem nikoli vprašal, ali je to počel. Gotovo bi se vrešče zasmejal in odvrnil: »Kar naprej.«

Chatwinov pogreb ostaja zame najpomembnejši samostojni literarni dogodek, kar sem se jih udeležil kot pisatelj v Londonu. Bilo je hladno in jasno valentinovo leta 1989. Bruce je bil za časa svojega življenja tako nemiren, da je redkokdaj ostal pri miru dovolj dolgo, da si ga lahko premeril od glave do pet, ko pa je umrl, je veliko ljudi objavilo spomine nanj – in portreti so bili zelo različni. Osupljivo veliko ljudi, starih in mladih, med njimi mnogo uglednih, nekaj pa zelo slavnih, se je zbralo, da bi ga objokovalo v grški katedrali svete Sofije v Londonu na ceremoniji, ki je vsebovala veliko religioznega fetišizma. Tam so se pojavili vsi angleški pisatelji, ki sem jih bodisi poznal bodisi sem zanje samo slišal. Ti pisatelji, še posebej londonski, so bili na prostem videti hudo čudni, bledi, skrivenčeni in nemočni. Salman Rushdie je sedel spredaj na cerkveni klopi s svojo tedanjo ženo. Le dan prej ga je ajatola Homeini obsodil na smrt – nisem dojel, da je šlo za resno obsodbo, zato sem zbijal šale na ta račun. Sodeč po pogrebni ceremoniji, je Bruce poznal vse živo – aristokrate, gospodo, urednike, umetniške kroge, prirejevalce dražb in pa sodrgo, ki smo ji kot pisatelji pripadali skorajda vsi ali vsaj večina prisotnih.

Med ceremonijo smo pritegnili Kontakionu, ki je vseboval vrstice: »Gospod, daj, da duša tvojega služabnika Brucea počiva v kraju svetlobe, kraju zelenja, kraju spokoja, od koder je izginila vsa bolečina, žalost in vzdihovanje.« Šlo je za kraj, o kakršnem ni Bruce nikoli pisal, pa ostali prisotni potopisci tudi ne.

V klopih je bilo vse tiho. Za časa svojega življenja je Bruce frfotal od enega do drugega, držal ljudi vsaksebi, nas namerno pozabljal seznanjati, a pogosto izgovarjal naša imena.

Imena Francisa Bacona ni samo omenjal, ampak je šel dlje in ga imitiral – kar je kazalo na to, kako dobro je poznal velikega slikarja. »Oh,« je pogosto govoril s hermafroditskim sikom. »Milijon funtov za eno mojih slik – pognal jih bom za šampanjec.« Bruce je znal združiti dvojce ali troje hvalnic na lasten račun v eni sami izjavi, na primer: »Z Wernerjem Herzogom sva pravkar prestopala dvesto milj v Dahomeyu,« ali pa: »David Hockney mi je povedal, da je njegov najljubši slikar Liotard, Švicar iz osemnajstega stoletja. Pravzaprav je sijajen. Pogosto grem rad v Rijksmuseum občudovat njegovo delo.« (To je bilo najbrž res, kajti Bruce mi je nekoč v Amsterdamu pokazal Liotardovo sliko.)

Razglednice so najljubši medij mnogih ljudi, ki se radi hvalijo, ker so slikovite, poceni in od človeka ne terjajo veliko napora. Bruce je bil sijajen pošiljatelj razglednic. Pošiljal mi jih je iz Francije, Kitajske, Avstralije in iz umetniške kolonije v Yaddu. Vročične lezbične kiparke ustvarjajo vulvično ikonografijo, je pisal iz Yadda. Izmisлил si je tudi svojo teorijo o italijanskem piscu v Yunnanu. Iz Avstralije je pisal *Sem moraš priti. Moški so obupni, kot kosi lepenke, ženske pa izredne*. Na razglednici iz Avstralije: *Pričel sem se zanimati za ekstremni položaj španskih menihov na aboriginski misiji in že delam načrt. Vsekakor je kriza nikoli-več-ne-bom-napisal-niti-vrstice minila*.

Glede pisanja je bil nenehno v krizi. Morda je začel pisati prepozno, morda ni bil dovolj samozavesten. Pogovor dveh pisateljev o tegobah pisanja je zelo duhamoren – enostavno te ima, da bi jo popihal. Bruce je bil gotovo najmanj zanimiv tedaj, ko je tarnal nad svojo ustvarjalno blokado, in pogosto sem čutil, da pravzaprav sploh ne gre za tarnanje, temveč za hvaljenje s prefinjenostjo svojega posebnega daru. Namigoval je, da je tako pretanjeno uglašen, da občasno oddaja visok cvilec pisk in na videz odmre; toda ne, še vedno utripa kakor laser. Sam nisem mogel povedati nobene takšne zgodbe. Na leto sem napisal samo eno knjigo, kar je bilo v primerjavi z njegovim laserjem tako, kot bi obračal leseno ročico na strojčku za mletje mesa. Kako bi lahko govoril o ustvarjalni krizi, ko pa je bila moja naloga zgolj v tem, da obrnem ročico in jo zavrtim?

Bruce je večino časa pisal kot angelček, toda nikoli ni bil bolj chatwinovsko slikovit kot tedaj, ko je popuščal svojemu samoljubju. V *Songlines (Poteh pesmi)* pripoveduje o tem, kako se je na Dunaju pogovarjal s Conradom Lorenzom (že v tem je nekaj samohvale) o agresiji. Glede na to, da je Conrad napisal delo *O agresiji*, je bilo to precej drzno od Brucea; toda prisotnost mojstra ga ni hudo vznemirjala, zato je še naprej veselo razvijal lastno teorijo o agresiji s podobnim navdušenjem, s kakršnim je opisoval svoje plezalske podvige lordu Huntu.

»Toda kaj nisva, sem vztrajal, 'pomešala koncepta agresije in obrambe?'« odločno vrta Bruce in namiguje, da je bil profesor Lorenz v več kot šestdesetih letih svojih znanstvenih raziskav na napačni poti. Nato drzno skicira svojo teorijo zveri: »Da bi ga moglo preseči, mora človeštvo pojmovati lastnega sovražnika kot zver; oziroma mora biti 'nadomestna zver', da bi lahko pojmovalo ljudi kot plen.«

Presenetljivo je, da se svetovno znanemu zoologu in filozofu Bruceova teorija zveri ni zdela konvencionalna in prozorna (kot, denimo, meni). Namesto tega je Lorenz »pogladil svojo brado, me vprašujoče pogledal in rekel, ironično ali ne, tega ne bom nikoli vedel: 'Kar ste pravkar rekli, je zame nekaj povsem novega.'«

Bruce je trdil, da čuti običajni angleški prezir do laskanja in hvale, kar je nenavadno, kajti oboje je oboževal, in ker je hvala poceni seme, ki obilno rodi, so ga seveda zasipali z njo. Da nekdo potrebuje hvalo, je povsem človeško. Bruce je moledoval zanjo na ta način, da je svojim prijateljem še pred objavo pošiljal krtačne odtise svojih knjig. Prebiralni smo jih in ob robovih beležili svoje opombe. Spominjam se počekanega izvoda dela *Viceroy of Ouidah (Podkralj Ouidaha)*. Moje opombe so bile blage, toda drugi drobci teh marginalij so znali biti žvižgi posmeha: »Ha, ha!« ali pa: »Zanič,« ali: »Nemogoče.« Rekel je, da mu to ni mar. Toda najmanj prepričljiv je bil prav takrat, ko se je otepal hvale.

Takole se je v zgodbi *A Coup (Prevrat)* v Dahomeyu pogovarjal z afriškim vojakom:

»Ste Anglež?«

»Da.«

»Toda odlično govorite francosko.«

»Še kar znosno,« sem rekel.

»S pariškim naglasom, bi moral reči.«

»Živel sem v Parizu.«

Bruce je pogosto bral francosko literaturo, po navadi dokaj obskurne knjige. Na primer Rousseaujeve *Des rêveries du promeneur solitaire* (Sanjarije osamljenega sprehajalca), Gidove *Nourritures terrestres*, Rimbaudeve *Iluminacije* ali – eden najbolj nenavadnih potopisov, kar jih je bilo kdaj napisanih – *Voyage autour ma chambre* (Potovanje po moji sobi) Xavierja de Maistra. Kadar je odkril knjigo, ki jo je prebralo malo drugih ljudi, jo je rad pretirano hvalil. Kakšne knjige se je včasih otepal samo zato, ker je bila popularna.

Njegova dobra francoščina je bila seveda povezana z njegovim talentom za oponašanje, meni je bila nadvse ljuba, vendar je šla na živce mnogim ljudem, ki so čutili, da se Bruce z njo zgolj postavlja. Ko je nastopil v pariški literarni televizijski oddaji *Apostrophe*, so mu postavljali vprašanja v francoščini, in odgovarjal je naglo in popolnoma tekoče.

Bil je poln teorij. Nadvse kompleksna je bila tista, ki je razlagala izvor rdeče barve kot uradne barve marksizma. Ta teorija vas je popeljala čez ocean v Urugvaj. Vanjo so bili vpleteni mesarji v Montevideu, kmetje na konjskih hrbtih pa Garibaldi in stranka urugvajskega generala Rivere. Mislim, da sem to prav povedal. Potem vas je ta teorija bliskovito zanesla nazaj v Evropo, v Italijo, Nemčijo, Rusijo, in prišlo je do posvojitve – rdečega predpasnika? rdeče zastave? Vse skupaj je bilo zelo konfužno, četudi je Bruce to zgodbo pripovedoval natančno in vselej na enak način. To vem, ker sem ga slišal najmanj štirikrat. Vsem jo je povedal. Bilo ga je utrujajoče poslušati, kadar se je

ponavljal, še bolj zoprno pa je bilo to, da si ni zapomnil tega, da ti je isto zgodbo povedal že dvakrat.

To je bilo nekaj, kar smo njegovi prijatelji morali potrpežljivo prenašati. Glede na to, da se ni zavedal, da z istimi besedami ponavlja staro zgodbo – pri čemer je željno in upajoče vreščal sleherno znano stvar –, si nisi mogel misliti drugega kot to, da mu je več do lastnih monologov kakor do tebe. Najstrahtnejša značilnost takšnih raztrganih dohtarjev je njihova neprizadetost, popolna nezainteresiranost za človeka, v katerega vrtajo. Ker niti ni pomembno, s kom govorijo, vsak njihov poslušalec postane večja ali manjša žrtev.

Bruce je bil dokaj slab poslušalec. Kadar si mu kaj povedal, je brž odvrnil, da to že ve, in nadaljeval s svojim pripovedovanjem. Po navadi pa se je izkazal kot tako dober govorec, da nas niti ni posebej motilo, ker je nenehno govoril samo on.

Toda medtem ko je večina nas poznala njegove zgodbe, so med njimi vedno obstajale velike vrzeli. Obstaja simpatična angleška zbadljivka, s katero je moč izraziti zbežanost: Kakšen je, kadar je doma? Točno tako. Vsi smo vedeli, da je Bruce poročen – seznanil nas je s svojo ženo Elizabeth. Toda kakšne vrste zakon je bil to? »Mariage blanc,« mi je nekoč rekel prijatelj in stisnil ustnice. Bruce je bil ženi po svoje zelo vdan, toda že samo dejstvo, da jo sploh ima, je bilo tako nezaslišano, da mu nihče ni mogel povsem verjeti.

Nekega večera, tik preden je vstal od mize, sem ga slišal reči: »S svojo ženo se dobim v Tibetu.« Malo zatem je nekdo izmed prisotnih vprašal: »Kaj je rekel, da je njegova žena mrtva?« in drugi odvrnil: »Ne, pač pa, da je v postelji.«

Bil je bolj izbirljen kakor samotni. Slišali smo barvite zgodbe rojenega pripovedovalca. Toda kaj pa ostalo? Spraševali smo, kakšno je bilo v resnici njegovo zasebno življenje, in včasih smo ugibali o njem. Njegova prva knjiga z naslovom *In Patagonia* (V Patagoniji) je utelesila vse njegove napake in vrline. Bila je nadvse izvirno, čezmerno in intenzivno napisana. Zame je podpisal en izvod in vanj radodarno zabeležil: Paulu Therouxu, ki je vse tole nehote sprožil in mi pojasnil, kako ga je moja knjiga spodbudila k temu, da je odpotoval v Patagonijo. Toda njegova knjiga je bila polna vrzeli. Kako je potoval od tu do tja? Kako je spoznal to ali ono osebo? Življenje ni nikoli tako zelo urejeno, kot ga je prikazoval Bruce. Kaj pa tisti mali, zgovorni detajli, ki po mojem mnenju podeljujejo knjigi njeno lastno resničnost?

Iskal sem povezave med poglavji, med dvema pogovoroma ali geografske detajle. Zakaj jih je izpustil?

»Zakaj pa misliš, da je to pomembno?« mi je rekel.

»Zato, ker je zanimivo,« sem odvrnil in si zraven mislil, pa tudi manj skopo je. »In ker sem mnenja, da mora biti človek pri pisanju potopisa jasen.«

To je Brucea spravilo v smeh, nakar je rekel nekaj, kar sem vedno jemal kot ubeseditev nečesa, kar bi lahko bilo zelo blizu njegovemu motu. Rekel – zavreščal je: »Ne verjamem v jasnost.«

V. S. Naipaul je menil, da je Bruce skušal živeti tako, da bi pozabil na sramoto, da je sin birminghamskega pravnika. Opořekal sem tej površni teoriji.

Naipaul je dejal: »Nimaš prav. Pogledj Noëla Cowarda. Njegova mati je imela penzion. On pa se je pretvarjal, da je tako velik – tisti teatralni angleški naglas. Vse tisto poziranje. Vedel je, kaj je povprečno. Vse skupaj je bila pretveza. Pomisli na njegovo bolečino.«

To bi mogoče lahko v manjši meri držalo tudi za Brucea, toda moje mnenje je, da je bil skrivnosten že po naravi. To ga je držalo stran od drugih. Mu pomagalo v njegovem prhutanju naokoli. Kolikor vem, se ni nikoli nikomur popolnoma razkril, in na ta način je vzdrževal svojo osebnost nedotaknjeno. Kakor koli že, nikoli se mi ni zdel skoz in skoz angleški. Bil je bolj kozmopolitanski – rad je imel Francijo, se počutil osvobojenega v Ameriki, fascinirali sta ga Rusija in Kitajska, bil je nekakšen kulturni eksilant.

Izogibam se vprašanju o njegovi spolni usmerjenosti, ker se mi ne zdi pomembno. Kljub temu je bilo vsem, ki so ga poznali, jasno, da je z nežnim govorjenjem o svojem zakonu zatiral skrivnostno in živahnejše nagnjenje k homoseksualnosti. Da je bil homoseksualec, ni motilo nikogar; da pa ni nikoli govoril o tem, je bilo nekoliko moteče.

Pisatelj David Plante v svoji neprijetni biografiji ni hotel videti Bruceovega smisla za humor in morda še globljega občutka negotovosti. Plante se je na široko razpisal o tem, kako sta šla skupaj v londonski gejevski disko Paradise, a značilno za to namigljivo in hinavsko knjigo je, da je Bruceovo vedenje v njej opisano kot potuhnjeno in neiskreno, medtem ko Plante nikoli ne razkrije lastnega motiva za obisk gejevskega zbirališča.

Želel sem si vedeti več o njegovem homoseksualnem življenju, pa ne zato, ker bi me zanimalo ali vznemirjale intimnosti, temveč zaradi tega, ker si želim vedeti vse o ljudeh, ki jih imam rad. Četudi je bil Bruce skrivnosten, pa so ga vse življenje jezili ljudje, ki so sami skrivali svoje skrivnosti. Nikoli ni pisal o svojem spolnem življenju in radovednost nekaterih izmed nas je ostala nepotešena.

Kadar me je poklical, je to vedno storil kot strela z jasnega. To mi je bilo všeč. Všeč mi je bila ta nenadnost – prilegala se je mojemu načinu življenja in pisanja. Sovražil sem načrte za prihodnost. Morda tistega daljnega dne ne bom pri volji. Morda bom prav tedaj skušal kaj napisati. Če me je poklical zjutraj, je vedno predlagal, da se dobiva že isto popoldne ali zvečer. In potem ni bilo glasu od njega nadaljnjih šest mesecev ali celo leto.

Presenetilo me je, da je pristal na to, da bo predaval v Kraljevi geografski družbi, toda to je storil pod enim pogojem – da bi bil nastop zasnovan kot duet. Bom pristal? Rekel sem, da bom, in hitro mi je postalo jasno, da se predavanja oba lotevava z namenom, da bi bilo videti spoštovanja vredno med vsemi tistimi uglednimi raziskovalci in popotniki.

Medtem ko sva skupaj pripravljala predavanje, ki sva ga naslovila *Vrnitev v Patagonijo*, mi je postajalo jasno, kako slabo ga poznam in kakšen čuden

patron je. Bil je negotov, to sem vedel, učinek te negotovosti pa je bil ta, da je na videz dominiral. »Ne morem verjeti, da nikoli nisi prebral *Pifagette* v celoti,« je tedaj, denimo, rekel, mi porinil knjigo v roke in vztrajal, da jo preberem do naslednjega dne – ko pa je, namesto da bi govorila o *Pifagetti*, dejal: »Najin govor bo grozljiv, zadeva je brezupna, ne vem, zakaj sva pristala na vse to,« nekoliko kasneje pa še: »Mimogrede, povabil sem vojvodo in vojvodinjo Westminstera.«

To me je spravljalo v bes. V mojih očeh je bila to naloga, ki sva jo morala izpeljati in ki jo bova dobro opravila, če se bova nanjo pač ustrezno pripravila. Bruceovo razpoloženje je segalo od rahlo utrudljive navdušenosti do večdnevne malodušne pobitosti. »Nihče ne bo prišel,« je govoril. »Jaz že ne bom nikogar povabil.«

Stopila sva v stik z ducatom članov Kraljeve geografske družbe, ki so imeli fotografije Patagonije, in izbrala kakšnih osemdeset ali sto motivov ravníc, ledenikov, pingvinov, snega in neviht.

Ko je napočil dan predavanja, se je izkazalo, da je Bruce povabil cel kup ljudi, vključno s svojimi starši – oče je bil zaradi mišičastega obraza videti kot dickensonovski odvetnik –, in bil je čemerén, ker vojvoda in vojvodinja nista utegnila priti. Samo predavanje je bilo po mojem mnenju sijajno – eden vrhuncev mojega bivanja v Londonu –, ne toliko zaradi besedila, ampak bolj zaradi vzdušja, njegove viktorijanske nenavadnosti. Nastopila sva sredi velíkanskega opažnega amfiteatra v Kensington Goru, kjer so o svojih podvigih seznanjali javnost mnogi ugledni raziskovalci; in stala sva v temi – ob drobní lučki, ki je osvetljevala najine zapiske –, medtem ko so na platnu za najinima hrbtoma švigale velíke lepe slike Patagonije. Bilo je vznemirljivo – le najina glasova in žíví prizori Patagonije.

Sledil je glasen aplavz. Brucea, ki bi lahko bil odličen igralec – morda je bil odličen igralec –, je preplavilo zadovoljstvo. Bil je bleščeče dober in postalo mi je jasno, da me je potreboval zaradi tega, da sem ga spodbudil in pripravil do tega, da stvar izpelje.

In ko sem kasneje ob večerji poslušal, kako kratkočasi lorda Hunta in Chrisa Boningtona z zgodbami o svojih plezalskih izkušnjah, sem pomislil: Leti.

Potoval je. Srečala sva se na različnih koncih – v Ameriki, Amsterdamu. Kadar je hotel spoznati koga, ki sem ga jaz dobro poznal, me je preprosto prosil, da ju seznanim. Še posebej si je želel spoznati Grahama Greena. Toda bil je razočaran. Zdel se mu je malo prismuknjen. Ni mogel razumeti mistike. Oboževal je Borgesa. Kasneje je potreboval glamur. Pustil je, da mu je dvoril Robert Mapplethorpe. Všeč mu je bila misel, da se bo njegov portret pojavil na Mapplethorpevi razvpiti potujoči razstavi, skupaj z dvigovalkami uteži, neobičajnimi cveticami in še bolj neobičajnimi spolnimi praksami.

Šel je na Kitajsko – šlo je zgolj za novinarsko nalogo, toda Bruce je okrog tega zganjal tolikšen hrup, kot da bi ga Kraljeva geografska družba poslala na ekspedicijo z namenom, da odkrije kakšen še nedefiniran kraj. To sem pri

njem občudoval. Naročila za članke je jemal resno ne glede na to, za koga jih je pisal. Bil je nasprotje kracarja, torej rahel pedantnež, vendar simpatičen, izbirčen in resnično poučen.

Ko je kmalu po vrnitvi iz Kitajske na smrt zbolel, je pričela krožiti vest, da ga je v Yunnanu ugriznil sadni netopir in ga okužil z redko krvno boleznijo. Samo dva človeka na svetu sta jo doslej že imela, se je govorilo, in oba sta kmalu umrla. Bruce je bil blizu smrti, vendar se je boril in preživel. In postal bogatejši še za eno zgodbo, ki jo je lahko pripovedoval na večernih zabavah – o tem, kako ga je ugriznil kitajski netopir. Okreval je. Visok prebivalec Eaton Squara z donečim glasom me je poklical, da bi mi sporočil: »Pravkar sem videl Brucea iti po trgu in nositi v naročju belo gomoljiko.«

Toda redka krvna bolezen se je vrnila. »Opozorili so me, da se lahko spet pojavi,« mi je razložil Bruce. Kakšen netopir je bil pravzaprav to? Bruce je postal brezizrazen. Hudo je zbolel. Videti ga je pomenilo gledati upadla lica in oslajeno telo zavrženca. Ta podoba me je kar naprej spremljala, podoba zapuščenega popotnika – najhujša usoda popotnikov je ta, da se izgubijo, postanejo razdraženi ali zbolijo, namesto da bi se predajali pozabi.

Ko sem ga obiskal v njegovi yorkshirski spalnici – ljubka, domačna kmetija, ki jo je v praznem teku ohranjala Elizabeth in obenem gojila ovce –, je dvignil dlani k obrazu in z njimi pokril svoja upadla lica.

»O Bog, kako si zdrav,« mi je žalostno govoril. Toda kasneje je postal boljše volje in delal nove načrte. »V Arizono se bom šel seznanit z Liso Lyon. Čudovita je. Dvigovalka uteži. Všeč bi ti bila.« In ko sem se pripravljaj na odhod, je po navadi rekel: »Nisem še nared za *Tibetansko knjigo mrtvih*.«

»Pričakoval je, da se bo njegovo stanje izboljšalo, ko pa se je zgodilo nasprotno, mu je to povsem vzelo pogum, tako da se je nehal boriti,« mi je povedala Elizabeth. »Imel je strašne bolečine, toda ko je bilo najhujše, je padel v komo, kar je prišlo skorajda kot blagoslov.«

Lebdeč v tem krhkem zdravstvenem stanju, je nenadoma umrl. Bil je čeden, preračunljiv in zahteven; slovel je po svojih izginotjih. Tudi umrl je tako; zgodilo se je ravno tako na hitro, kot da bi se Bruce odpravil na še eno svojih potovanj. Navajeni smo bili na njegova izginotja – njegov molk je zbujal ravno toliko pozornosti kakor njegovo govorjenje. Zdi se čudno, toda še vedno dokaj njemu podobno, da ga zdaj že tako dolgo ni na spregled.

Kaj počnem tukaj

Najino prijateljstvo se je tako kot mnoga druga pisateljska prijateljstva pričelo ob dobri recenziji. Zelo mi je bilo všeč Bruceovo delo *V Patagoniji*, to sem povedal v tisku in on me je poiskal. Povedal mi je, da ga je moja knjiga *Veliki železniški bazar* (Great Railway Bazaar) navdihnila do te mere, da je vse izpustil iz rok in izginil v Južno Ameriko. Bil sem presenečen nad tem, da je za potovanja sploh potreboval kakršno koli spodbudo. Bruce je bil intuitiven nomad, verjel je v tisto, čemur je sam pravil »zakramentalni vidik hoje«, in v

njem je bilo več Ariela kakor v katerem koli drugem človeku, ki sem ga kdaj spoznal. Toda nič manj mu ni bilo všeč lagodno življenje, užival je v glamurozni družbi («Jackie Kennedy je v bistvu še kar prijetna ...») in svoje podeželske korenine je zatajeval s tem, da je gojil nekaj snobovskih potez. Prav tako je delal v spodobnih službah, denimo pri Sothebyju in Sunday Timesu, zaradi česar se je lahko družil z ljudmi kalibra Beatrice Lillie, Diana Vreeland in Noël Coward – to je vrsta zvezdnikov z neobičajnim leskom, ki v tebi zbudi željo po družbi yaghanskega Indijanca ali pa Aborigina, prav takšni ljudje pa so seveda sestavljali drugo plat Bruceovega družabnega življenja. Salon ali divja pustinja – vmes ni bilo ničesar, ali vsaj ničesar, na kar bi pristajal Bruce.

Ze zgodaj me je vprašal – na svoj značilni chatwinovski način –, kaj mi v njegovi knjigi o Patagoniji ni bilo všeč. Naravnost sem mu povedal, kako me je motilo to, da se ni nikdar ustavljal ob popotnih tegobah in opisoval premorov na poti – kje je spal, kaj jedel, kakšne čevlje je nosil – čisto preveč njegovih stavkov je zvenelo kot tale: »Iz Ushuaie je treba po Kanalu Beagle premostiti 35 milj, da bi prispeli do mostov Estancie ...« Dvajset in nekaj milj pomeni dober dan poti in tudi teh petintrideset milj je moralo biti zanj bodisi lahkkih ali pa težkih; mu je pot vzela en sam dan ali jih je bilo potrebnih več (namiguje na enega samega – kar v patagonijskem vetru in mrazu gotovo ni mogoče), kje se je vmes ustavil? Bruce se je na to le zasmejal, saj je prisegal na izpuščanje stvari. Rekel sem, da mora po mojem mnenju potopis posredovati bralcu dovolj informacij, da bi se lahko sam odpravil na enako potovanje. Sam je mislil drugače. Prav tako sem pogrešal opis primerne opreme – čevlji, pončo, voda, žganje, spalna vreča, kar koli. Ne, ne, ne, je rekel. Te stvari je treba izpustiti. Vse, kar je bilo povezano z njegovimi potmi in življenjem, je ovijal v skrivnost.

Za vse njegovo pisanje je značilna fragmentarnost, toda ne v smislu naključnosti, temveč v smislu namerne izolacije odstavkov oziroma dogodkov; slednji so na ta način postajali drobci, ki jih je zbiralec našel, obdelal in položil približno tako, kot če bi mu v kakšni od Sothebyjevih dražbenih soban prišli v roke ljubki in dragoceni predmeti. V svojem bistvu je bil Bruce miniaturist in obenem okrajševalec opisov in emocij, ki jih je včasih tudi v celoti opustil. Tudi če boste prebrali njegovih šest neopredeljivih knjig, ne boste izvedeli ničesar o njem – boste pa vedeli veliko o njegovem svetu. Menim, da to velja tudi za tistega drugega popotnika, prostovoljnega izobčenca in prikritega snoba, Wilfreda Thesigerja.

Njegova postumno objavljena zbirka z naslovom *Kaj počnem tukaj* (What Am I Doing Here) – to vprašanje si je v Etiopiji zastavil Arthur Rimbaud po tistem, ko se je odrekel poeziji – je manj izbrušena, zato nam pove nekoliko več o njem – o njegovih interesih in prijateljih, če že ne strasteh. Piše o materi in očetu, o znanem prijatelju, slikarju Howardu Hodgkinu, ter o tête-à-têtes z Andréjem Malrauxem in Nadeždo Mandelštam – vidite, na kaj sem meril z namigom o spodobni službi, ki vas lahko pripelje v družbo slavnježev?

Svoj vrh doseže z bizarnimi domislicami, denimo z govorico o »volčjem dečku« v Indiji, kitajskem feng shui, torej iskanju harmonije bivanja na podlagi sozvočja med človekom in okoljem, za katerega je izvedel v Hongkongu, ali pa z nazeri o iskanju jetija. Nato si zadaja misijonarske izzive preverjanja resničnosti teh govoric. Mnoga njegova potovanja bi lahko označili za Bruceovo iskanje posvetnega Graala – že čudaška malenkost, denimo sled dinosavra na začetku knjige *V Patagoniji*, je dovolj za to, da dobi polet za senzacijo.

Več kot polovica primerov v knjigi je takšnih, druge pa lahko razvrstimo kot anekdote, fragmente, naloge in drobce nenavadnih izročil. Ta zadnja kategorija je sploh njegova posebnost. Nadvse rad je pripovedoval o gigantskih ideogramih na gorskih pobočjih v Peruju. Kaj pa Joseph Rock in Yunnan, ki sta navdihnili nekaj najbolj prismuknjenih *Cantov* Ezre Pounda? Ali pa šarada afriškega *Prevrata* (tistega v zahodni Afriki) – Bruce napiše vse o tem, kako so ga klofutali, šikanirali, zaprli, oropali, mu sodili, ga stradali in naposled končno izpustili. To stori v čudovitih podobah in nepozabnih vrsticah, vendar nam te ne razkrijejo ničesar o tem, ali je med vsem tem trpel.

Na teh straneh so posejane omembe tega, da se je na Kitajskem okužil z redko krvno boleznijo. »Ugriznil me je netopir,« mi je navdušeno povedal po tistem, ko je okrevljal – zdelo se mu je vznemirljivo, da je vanj zasadil čekane netopir, da je bil že blizu smrti in da so ga pri življenju obdržale zgolj številne transfuzije. Veliko mu je pomenilo to, da so se mu na potovanjih dogajale nenavadne stvari, saj je bila ravno to prava snov za popotne zgodbe. Potovanja so navsezadnje običajna, enolična in naporna, a Bruce tega nikoli ne omenja. Nič o obrokih ali hotelih. Nobenih vozovnic, nobenega denarja; samo arielovski prihodi in odhodi ter begajoči povzetki. V mojih očeh je to angleški način potovanja – ta sposobnost ustvarjanja dobre zgodbe na podlagi dolge vrste

konfuznih preizkušenj. A takšen način pisanja je lahko tudi zavajajoč, ker gre tukaj tudi za stvar sloga in ker toliko skrivanja pravzaprav pogosto pomeni nasprotje resnice.

Prav tako zares – in to je še en problem angleškega pripovedovalca zgodb – pelje takšna obsedenost z anekdotami tudi v značilno fragmentarnost Bruceovega pisanja. Pripovedna struktura je boleče pomanjkljiva, dogajanje je polno zastojev, v njegovem središču pa ni ničesar – morda nobenega pravega motiva. Mislim, da je vse to slutil tudi Bruce. Sovražil je izraz potopisec in nemara je bil najsrečnejši tedaj, ko je mešal dejstva z izmišljijami.

»Malrauxa ne odlikujeta toliko njegov jezik in pisanje,« pravi Bruce v eni najboljših zgodb v tej svoji zbirki. »Prava mojstrovina je njegovo življenje.«

V besedah mladega Chatwina lahko opazimo resnično naklonjenost, ki jo je leta 1974 čutil do starega Malrauxa. Revolucija, De Gaulle, Mao, Kitajska, samomor, zgodovina, vojna, potovanja, Bomba, študentski nemiri – gre za čudovito in obširno debato. Očitno je Chatwin občudoval moža, ki je bil gentleman, dober pisatelj, državnik, salonski lev in – to še posebej – človek akcije, ne pa *un homme de bibliothèque*, torej nekakšen francoski intelektualac najslabše baže. Malrauxa so sumili tudi tega, da se je v njem skrivalo nekaj malega prevaranta in da je v tem smislu prikrival svojo temačnejšo plat. »*Pa kaj potem?*« bi rekel Bruce. Sumljivi odenki so vznemirjali in ostrili njegovo pozornost.

Anatomija nespokojnosti

Zgodnjo smrt ljudje pogosto pojmujejo kot neke vrste mučeništvo. Tudi tragični konec Brucea Chatwina, ki je leta 1989 umrl star komaj 49 let, so pogosto označevali v takšnem smislu, in vsi tisti, ki so se lepili na njegov sij, so se zelo izkazali v strastnem razširjanju vzvišenega osebnega mita, ki ga je sicer spodbujal, a se iz njega včasih tudi norčeval že Chatwin sam. Tudi če si se samo za hip pomuzal ob posvečeni vitraži, ki so jo ti ljudje sestavili iz neskladnih kosov barvastega stekla, si tvegala napad, in tako so se lotili tudi mene zaradi skromnega portreta Chatwina, ki sem ga napisal nekaj let po njegovi smrti. V njem sem namigoval, da se je v njem skrival nekakšen mitoman, da je bil njegov smeh vreščeč ter da so ga njegovi bizarni domisleki zlahka napeljali k dejanjem, kakršno je bilo, denimo, monologiziranje na temo njegovih lastnih velikih plezalskih podvigov v družbi alpinistov lorda Hunta in Chrisa Boningtona.

Njegova predrznost je bila del njegovega norega šarma. Kako bi se drugače lahko tako dobro razumel z ljudmi, kot so Werner Herzog, Robert Mapplethorpe ali pa (tako je trdil sam) Georges Braque? Imel sem ga rad zaradi njegove protislovnosti, toda ugotovil sem, da je največ govoril ravno v družbi ljudi, ki jih je najbolj oboževal. Rad sem bil z njim, a občutil sem izčrpanost in hvaležnost, ko je odhitel proč – da bi srečal kakšno dvigovalko uteži na Capriju, sadnega netopirja na Madagaskarju ali pa (kot pripoveduje v svoji zadnji zbirki zgodb z naslovom *Anatomija nespokojnosti: Izbrani spisi 1969–1989*

(*Anatomy of Restlessness: Selected Writings 1969–1989*), da bi »poklepetal« z Andréjem Bretonom o napravah za predelovanje sadja v Renu.

Chatwin vztraja, da je skozi življenje nekako poletel (reven študent, neroda, nedolžen prevarant v koži Sothebyjevega ocenjevalca umetnosti). Daje vtis, kot bi hotel, da mu oporekate, in vendar si ga je mogoče zlahka predstavljati letečega, švistečega, v nebo hitečega moža, ki ga kot propeler poganjajo kar njegove hlače. Po mojem mnenju je za njegovim pozerstvom tičala nervoznost, in ne arogantnost. »Prevetril sem svoje šibko znanje o francoskih impresionistih ... Še posebej rad poslušam pogovore o tem, da so njihova dela ponaredki,« je govoril.

Nič čudnega ni, da se je iz tako nemirnega človeka izcimil popotnik. Nekateri ljudje med nami so najsrečnejši v samoti. V družbi je bil negotov; na ljudi je poskušal napraviti vtis s stvarmi, o katerih niso veliko vedeli (zbadljivo je popravljajl mojo izgovorjavo besedice gavda, v njegovi pričujoči knjigi pa izvemo tudi, da »beseda fetiš izvira iz portugalskega izraza *feticcio* – vidite, tega ne ve dosti ljudi«.). Rad je govoril – nervozno, zanimivo –, se pri tem širokoustil, šalil, obrekoval; njegov duh je bil vedno natrpan z domislicami. A že kmalu zatem je po navadi potreboval kratek obrok samote ali pa vsaj nove poslušalce.

Poln raznih potreb, hkrati pa tudi samozadosten. Bil je nor na protislovja. Lepota del *V Patagoniji*, *Utz* in *Poti pesmi* (Songlines) se skriva v njihovi neobičajnosti – neobičajnih izročilih, nepričakovanih pripetljajih, čudaških etimoloških razlagah. Seveda je bil Bruce nagnjen k recikliranju svojih odkritij. V tej zbirki, ki Chatwinovemu sodu izbija dno, že ne vem katerikrat pove, kako je pogruntal, od kod izvira ime Patagonija. To mu je uspelo na podlagi ene njegovih etimoloških akrobacij.

Bruce se je dokaj pogosto znašel v neugodnem položaju, toda na osnovi takšnih izkušenj je znal zgraditi marsikaj. Zanimali so ga nomadi. Častil je nomadski nagon. Enega svojih najdaljših in najbolj kompleksnih esejev o popotniškem duhu je osnoval na predpostavki, da beseda Arabec pomeni prebivalec šotorov. Ob pomoči arabsko-angleškega slovarja bi mu lahko vsakdo povedal, da etimološka razlaga besede Arabec govori o ljudeh, ki izražajo same sebe – izpeljave iz korena *arab*, namreč *arabski*, pa označujejo jasnega govorca, pojasnitev, izraz – in nimajo nič skupnega s šotori. Bruce nadaljuje »v nasprotju s *hazar* – človekom, ki živi v hiši – ki izvirno pomeni, da je to manj kot človeško«. To pa je spet zavajajoče in neresnično.

Nezaustavljivo ga je vleklo k nenavadnim netočnostim. Strinjam se, da svojeglavost te vrste naredi branje na prvo žogo zanimivo. Toda na daljše proge se zdi njegova resnica po navadi dejansko zelo čudna, njegova presoja pa postane dokaj neprepričljiva. Trdi, na primer, da je Robert Louis Stevenson »drugorazrednejš« in da je »drugorazreden« tudi *Otok zakladov*. Njegov eliptični opis Stevensona pravzaprav deluje kot avtoportret. V nekem eseju do nezavesti pripoveduje o nomadskem srednjeazijskem ljudstvu Hsiung-nu, toda nikjer ne

omenja tega, da so bili utelešenje Hunov. Če bi to storil, se mu nemara kasneje ne bi zapisalo, da so »nomadi redko, če sploh kdaj, uničili kakšno civilizacijo«.

Anatomija nespokojnosti ni knjiga za ljudi, ki se bodo s Chatwinom srečali prvič. Ti bi morali najprej prebrati delo *V Patagoniji* in nadaljevati po kronološkem zaporedju. Tisto so čudovite knjige. In niti ni važno, kakšno je bilo Chatwinovo življenje, razen tega, da je bilo bolj čudaško in zanimivo, kot so pripravljeni priznati varuhi njegove slave. Zdi se, da je bil ali srce in duša kakšne londonske zabave ali stanovalec kakšnega šotora v Wagga-Waggi. Seveda pa je bil pravi Bruce – skrit, preudaren, vandrovski – skrit nekje vmes.

Prevedla Petra Pogorevc

